

BARTÓK-KUTATÁS

BÜKY VIRÁG

Somfai László beszélgetése Pásztor Dittával Bartók halálának 30. évfordulója alkalmából

Az alábbi, közel félórás beszélgetést 1975 áprilisában vette fel a Magyar Televízió Bartók Béláné Pásztor Ditta lakásán a Krisztina körút 17-ben. Dittával a Bartók Archívum akkori vezetője, Somfai László beszélgetett.

Az interjú készítőjének nem volt könnyű dolga. Ditta, aki minden erejével arra törekedett, hogy megfeleljen azoknak a külső és belső elvárásoknak, melyekkel mint Bartók özvegye szembesült, talán, hogy semmilyen hibát ne vétsen és emlékeit a lehető legpontosabban adja tovább, a vele készült beszélgetések előtt elkérte a kérdéseket, melyekre írásban megfogalmazta a választ, és a riport során ezeket az előzetesen megfogalmazott válaszokat olvasta fel. Ebből a folyamatból nehezen lehetett őt kizökkenteni. Ha el is szakadt egy időre a biztonságot jelentő jegyzetek felolvasásától, amint tehette, ismét ehhez a kapaszkodóhoz nyúlt.

Ezek a jegyzetek, a Somfai-féle interjúhoz írt válaszokkal együtt fennmaradtak Ditta hagyatékában.¹ A riporthoz egy tíz lapból álló, tintával írt tisztázat és hat, ceruzával írt piszkozat készült.² Az előre megfogalmazott szakaszok többnyire szóról szóra megegyeznek a beszélgetésben elhangzottakkal, azonban a tisztázat és a piszkozat is tartalmaz olyan részleteket, amelyek végül kimaradtak a beszélgetésből. Néhány adat már a tisztázatba sem került be,³ további részletek pedig olyankor maradtak ki, amikor a beszélgetőpartner célirányos kérdéseinek köszönhetően Ditta, ha rövid időre is, el tudott szakadni az előre megírt szövegtől.⁴ Végül a feleletek közül némelyik sem a tisztázatban sem a piszkozatban nem, vagy nem a

* A tanulmány eredeti formája a Zenetudományi Intézet Bartók Archívumában Somfai László 75. születésnapjára készült belső kiadványban olvasható.

¹ Ditta hagyatéka több részletben került a Bartók Archívumba. Legutóbb 2006-ban Voit Krisztina adott át újabb dokumentum-együttest. Ebben az anyagban található a riportokhoz készült feljegyzések is.

² A tisztázat szövegét a függelékben teljes terjedelmében közöljük.

³ Az (1., 2., 3. és 6. oldalon Ditta ceruzával bejelölte a felolvasásra szánt részleteket,. Ezek többnyire el is hangzottak az interjú során, az esetek többségében azonban a jelzés nélkül hagyott részletek sem maradtak ki.

⁴ A kihagyott részeket és egyes válaszok korábbi változatait lábjegyzetben közöljük.

beszélgetésben elhangzott formában szerepel, ami azt sugallja, hogy a szövegnek még egy számunkra ismeretlen, harmadik formája is lehetett. Így a József Attilával való találkozást és az Amerikai évek történéseit elbeszélő szakaszok a birtokunkban lévő feljegyzésekben még kidolgozatlanok, a riport során azonban Ditta jól hallhatóan írásban megfogalmazott válaszokat olvasott fel.

A közreadás során igyekeztünk a beszélgetés szövegét a lehető legkevesebb javítással az eredeti formában megőrizni, de az előbeszéd egyenetlenségeit kiigazítottuk. A lábjegyzetben és a függelékben közölt előzetesen megfogalmazott válaszokat ugyanakkor eredeti formájukban hagytuk: a régi helyesírás szerint vagy hibásan írt szavakat nem javítottuk, és megőriztük Ditta saját írásjeleit (dupla gondolatjel, vagy az egymást követő több rövid kötőjel).

A 2006-ban az Archívum tulajdonába került hagyatékrész feldolgozása során Ditta kéziratos jegyzeteit Gombocz Adrienne írta át számítógépre, a lábjegyzetekben és a függelékben szereplő szöveg összeállítása során az ő átírását vettük alapul.

– *Ma Bartók Béláné Pásztory Ditta budai, Krisztina körüti otthonában fogadnak bennünket ezek között a szép, erdélyi, faragott bútorok között, amelyeket jól ismernek a Bartók képeskönyvek forgatói, hiszen 1908-ban egy sorozatra való fényképet készíttetett Bartók magáról, amint e mellett az asztal mellett, talán éppen ezen a széken ül – ahogyan ebben a körönetegben, a városban már akkor megpróbálta magát körülvenni a népművészet tárgyi emlékeivel. Hiszen előző esztendőben, 1907-ben eljutott Erdélybe, megismerte az erdélyi népzeneét, megismerte az erdélyi parasztművészet tárgyi remekeit.*

Bartók halálának 30. évfordulója alkalmából Bartók Béláné lehetővé tette a Magyar Televízió nézői számára, hogy ellátogassunk otthonába, s ezúttal nemcsak zongorázik, hanem szóval is emlékezni fog Bartók Béláról.

Kedves Ditta Asszony! Engedje meg, hogy az első kérdések éppen a bartóki otthon, a lakás, az életforma tárgyköréből jöjjenek. Hogyan lehetett biztosítani, hogy Bartók alkothasson, dolgozhasson, hogy Ön mellette zongorázhasson, hogy egyáltalán ez a szerteágazó élet rendszeresen folyhasson?

– Lakásaink közül kettőnek a beosztása olyan volt, hogy egy tágas előszoba két szélső oldalán volt két és három szoba, és a legszélsőbbekben voltak a zongorák. A harmadik lakásunk emeletes volt. A földszinten volt egy, majd később két zongora. Itt gyakoroltam én és Péter fiam. Az emeleten volt férjem zongorája. Legföljebb nagyon halványan hallatszott a zongorázás.⁵

– *Tehát ez az emeleti dolgozószoba volt, ahol Bartók koncertekre készülve gyakorolt...*

– Igen, neki két dolgozószobája volt. Az egyikben volt a zongora, ahol zongorákat tartott, a másik szobában népzenei munkát végzett.

⁵ Ditta-jegyzetek, tisztázat, 1. lap.

- *Gondolom, akkor ott fonográf is volt.*
- Igen.
- *És amikor kézzongorás koncertre készültek, akkor hol gyakoroltak?*
- Akkor a földszinten.
- *Egy szobában volt a két hangszer?*
- Nem egy szobában állt, hanem két külön szobában és begurítottuk abba a szobába, ahol gyakoroltunk.
- *Mint ahogyan a kézzongorás szonáta előadásában is. Egymással szemben ültek?*
- Nem.
- *Egymás mellé téve?*
- Nem teljesen párhuzamosan, mert a két zongora közé voltak az ütőhangszerek elképzelve.
- *Az emberben felmerül a kérdés, ha csöngetnek, ha szól a telefon, ki ment, ki vette fel a telefont?*
- Vagy én, vagy pedig alkalmazott.
- *Szóval Bartók nem.*
- Ő nem.
- *De ennek, gondolom, inkább csak az volt az oka, hogy nagyon elfoglalt volt, ugye?*
- Igen.
- *Mert sokan mondják, hogy barátságtalan volt Bartók.*
- Nem volt barátságtalan, de nagyon vigyázott az idejére.
- *Hogy osztotta be a napját, hogy osztotta be a hetét, volt-e hétvégéje, látogatóba járt-e rendszeresen?*
- Hetenként két-három délután járt a Zeneakadémiára tanítani, majd a Tudományos Akadémiára népzenei munkát végezni. Amit általában hétvégének neveznek, a férjemmel együttes programot nem volt szokás csinálni. Életmódja a hétköznapi volt. Édesanyját rendszeresen látogatta, általában hetenként egyszer.⁶
- *Ezek voltak a rendszeres mama-látogatások?*
- Igen.
- *No de azért Bartók néha csak el-elment kirándulni?*
- Főleg Péterrel.
- *Levegőzni akart, vagy beszélgetni a gyerekekkel?*
- Mutatni. Virágokat, és amit útközben találtak.
- *Étkezésnél mindenkinek otthon kellett lenni? Pontos időpontban kezdődött mindig?*
- Nem egyformán. Ez attól függött, hogy kinek milyen a munkabeosztása.
- *Tehát Bartók erre nem volt rátarti. Ő maga azért szerette pontosan beosztani a napját?*
- Nem, ez a dolgaitól függött.

⁶ Ditta-jegyzetek, tisztázat, 1. lap.

- *Tehát a munkája előbbre való volt.*
- Igen.
- *Gondolom, hogy az alkotóművész sokat éjszakázik, mert akkor van csend.*
- Igen.
- *Szóval akkor sokszor dolgozott éjszaka?*
- Igen. Akkor napközben pótolta az éjszakai alvást, alváshiányt.
- *Kompozícióiból, tudományos munkáiból mutatott meg valamit félkész állapotban?*
- Szívesen beszélt különböző munkáiról, koncerttervekről, levelezéseiről. A népzenei munkán részben otthon dolgozott. Fonográfról lejegyzett felvételeket, aztán letisztázta nagyon rendszeresen, és bizonyos rendszer szerint azok csoportokban gyülekeztek. Tervezett művekről csak nagyon keveset beszélt, ezeknek haladásáról levelekben értesített. Komponálás idején, a nyári szünetben, külföldön, magányosan tartózkodott. Néha otthon.⁷
- *Tehát tulajdonképpen főleg nyáron és egyedül komponált.*
- Igen.
- *És miért nem tudott vajon a tanév alatt dolgozni?*
- Nem tudta összeegyeztetni a munkáit, a koncertezést és a komponálást.
- *Szóval a sokféle dolgot inkább úgy osztotta el, hogy rávetette magát az egyikre, és azt fejezte be előbb?*
- Ő mindegyikre gondolt, és rászánt egy bizonyos időt egyikre vagy a másikra.
- *Sokszor beszélnek arról, hogy Bartók milyen hallatlan szorgalommal, milyen sok nyelvet tanult. Miért olvasott annyi idegen nyelvű szépirodalmat, a nyelv miatt vagy az olvasmányélmény miatt?*
- Mind a kettő miatt.⁸
- *Fölmerül költő vagy regényírónév?*
- Fölmerül. Ady Endre...
- *József Attila és Bartók mennyire ismerték egymást? Mikor, hogyan, hol tudtak találkozni?*
- Nekem és József Attilának közös orvosunk volt. Először én ismerkedtem össze József Attilával és a feleségével. Az orvos és feleségénél társaság volt, és mi is eljártunk oda. Hozzájuk járt József Attila is a saját költeményeit felolvasni. Egy napon az orvos tudatta velem, hogy József Attila megvallotta neki, hogy ő nagyon szeretné Bartókot személyesen is megismerni. Az orvos azt is ajánlotta nekem, hogy érdeklődjek férjemnél. Én érdeklődtem és kiderült, hogy férjem már ismerte a

⁷ A beszélgetésből kimaradt a bekezdés első és utolsó mondata. „Amikor turnéra készült csak a munkabeosztása változott, mert többet kellett zongorázni, gyakorolni a koncert-programmokat. [...] Nagyon vigyázott arra, hogy lehetőleg elkerülje a kimerülést; nagyon mértékletes módon élt; ha éjjel későig dolgozott, vagy nem jól tudott aludni, akkor napközben pótolta.” Ditta-jegyzetek, tisztázata, 2. lap.

⁸ A beszélgetésnek ezen a pontján nem került sor az alábbi válaszra: „Sokat olvasott különböző nyelveken: magyar, német, francia, angol, olasz, spanyol szépirodalom, valamint tudományos írásműveket.” Ditta-jegyzetek, tisztázata, 3. lap.

műveit József Attilának, olvasta a verseit, tudott róla és értékelte őt. Létrejött a találkozás. Eljött hozzánk József Attila összeismerkedni és együtt lenni a férjemmel. Később aztán találkoztak máshol is.⁹

– *Azt mondják, Bartók ritkán járt koncertre.*

– Koncertekre nagyon ritkán ment el. Főleg csak a saját műveinek a bemutató előadásaira és Kodály Zoltán műveinek bemutató előadásaira. Lemezeket is szerzett azért, hogy megismerjen műveket, például Stravinsky- vagy egzotikus zeneműveket.¹⁰

– *Fonográf szerepelt-e otthon? Fonográfózás volt-e?*

– Ő fonográfal dogozott, és időnként hívtott meghallgatni valamilyen különleges dallamot vagy hangszeres zenét.¹¹

– *Olyankor behívta a családot, hogy ezt hallgassátok meg?*

– Én magamról mondtam most ezt.

– *Igen.*

– Mert főleg engem hívtott.

– *Ezeket a felvételeket az előadást tartotta Bartók érdekesnek?*

– Mindent együttvéve. Az előadását, a hangját az illetőnek. Szívesen mutatta meg a közelebbi ismerőseinek vagy azoknak, akikről tudta, hogy érdeklí őket. Szigeti József, Székely Zoltán, őrájuk emlékszem.

– *Megragadó ez a környezet az Ön lakásában. Van-e az itt lévő tárgyak közt olyan, ami személyes emlék?*

– Igen, ez a kancsó.

– *Szabadna talán leemelni? Honnan való?*

– Férjem gyűjtötte, népdalgyűjtés-utak során.

– *Miért szerette Bartók ezeket a népművészeti tárgyakat? A formájáról..., miről beszélt?*

– Arról is és a festésről.

⁹ Ennek a válasznak a beszélgetésben elhangzott formája nem szerepel Ditta feljegyzései közt, ahol az alábbi választ találjuk: „József Attilával az összeismerkedést egy orvos ismerősünk segítette elő, aki nekem és J. A.-nak közös orvosunk volt.” [Hiányjel; a kiegészítés a kéziratban nem szerepel.] Ditta-jegyzetek, tiszttázat, 3. lap.

¹⁰ Ditta-jegyzetek, tiszttázat, 3. lap.

¹¹ A beszélgetésből Ditta népzene gyűjtéssel kapcsolatos válaszai is kimaradtak. „A paraszttzene gyűjtése kb. 1920-ig tartott; aztán néhány alkalmi gyűjtés, vagy találkozás történt paraszttokkal; ilyenkor szerzett 1–2 kancsót, vagy szótttest.” Ditta-jegyzetek, tiszttázat, 3. lap. A pizskozatban Ditta még bővebben írt a népzene gyűjtéséről: „A paraszttművészet gyűjtése a régi idő; pl. a bútorok 1908 táján készültek. A szótttesek, kerámiák mindezeknek a megszerzése a népzenei gyűjtőutak alkalmával történtek.

A későbbi időben, 1923 után előfordult még néhány alkalmi gyűjtés, vagy találkozás paraszttokkal; de már gyűjtőutakra nem ment. Ilyenkor szerzett egy-két kancsót vagy szótttest.” Ditta-jegyzetek, pizskozat, 3. lap.

„Népdal-éneklés gyakori volt az ő zongorakíséretével és utasításaival; Péter is tanult népdalokat énekelni és zongorázni. (Mikrokozmosz I. füzetben is)” Ditta-jegyzetek, tiszttázat, 4. lap.

A pizskozatban: „Én is és Péter is tanultunk népdalokat énekelni és zongorázni. Mikrokozmosz I–II. füzetben is.” Ditta-jegyzetek, pizskozat, 4. lap.

- Színek?
- Mintájáról, színekről.
- *Az, hogy ezek a tárgyi emlékek ott voltak, ez a fiatal éveknél a nosztalgikus visszavágása volt? Mert ugye írja, hogy milyen boldog volt, amikor falun lehetett és parasztok közt népzene-t gyűjtött.*
- Így tudom.
- *És hogyan beszélt a faluról?*
- Nagy szeretettel és ragaszkodással.
- *A népi bútorok közt volt egy ágy is és egy íróasztal, valamint egy éjjeliszekrény.*
- Bartók azon az ágyon aludt, ilyen népi faragott ágyon?*
- Igen, egy ideig, de aztán azt átalakítottuk.
- *Hogy szeretett aludni? Ott is ilyen népművészeti párnák voltak körülötte?*
- Igen.
- *Milyen párnán aludt Bartók, megkérdezhetem?*
- Igen. Óneki különleges formájú párnája volt, amit külföldön ismert meg, és itt megcsináltatta. Keskeny, hosszúka, nagyon lapos és lószőrrel megtöltve.
- *Ez a spártai fekvés vajon kapcsolatban volt-e azzal, hogy ő tornázott? Mert úgy tudjuk, hogy tornázott és az egész családnak is kellett csinálni.*
- Igen, helyeselte.
- *Mint annyi nagy művész, rajongott a természetért. Mit hallhatnánk erről?*
- Nagyon szerette a hegyvidéket. A magaslati helyek különleges növényeit, virágait, ezért növényeket, rovarokat gyűjtött.¹²
- *Ezt ő, mint apa gyűjtötte a fiának, vagy őt érdekelte?*
- Őt érdekelte.
- *És miért? Mondta-e?*
- Gyerekkorától kezdve érdekelte.
- *Rendszerezte is ezeket a természeti dolgokat, amiket összegyűjtött?*
- Ő szakszerűen kezelte, úgy ahogyan szokták tudományosan eltenni és tartani.
- *Ő egy ilyen szisztematizáló alkat volt?*
- A rendszer nagyon fontos volt, és, hogy ne legyenek rendtelenségek az időbeosztást illetően vagy bizonyos kitűzött munkákkal kapcsolatban.
- *Milyen volt vele külföldön utazni? A nyelveket ugye tudta Bartók, de jó utazótárs volt?*
- Nagyon jó utazótárs volt. Én övele csak olyan országokban voltam, ahol szeretett lenni: Svájc, Olaszország, Hollandia, London...
- *London mit jelentett Bartóknak?*
- Nagyon sokat jelentett... Több előadása volt, sikeres.

¹² A jegyzetekben megfogalmazott válasz: „A természet nagyon sokat jelentett neki szellemileg, lelkileg, fizikailag; nagyon szerette a hegyvidéket, a magaslati helyek különleges növényeit, virágait. Ezért növényeket, rovarokat gyűjtött, melyeket gondozott szak-tudással. Nagyon szeretete az alföldi családi nyaralásokat.” Ditta-jegyzetek, tisztázata, 4. lap.

- *Nagy karmesterekkel...*
- Barátok voltak ottan, közeli ismerősök.
- *Angliában nem emlékezett Bartók arra, hogy ő milyen fiatalon ott járt?*
- Nekem erről nem beszélt.
- *A Kossuth-szimfóniát nem emlegette?*
- Nem emlékszem rá.
- *Ugyanis a magyar származású Richter János ott adatta elő a Kossuth-szimfóniát, és a budapesti mellett ez volt a másik bemutató. Egyáltalán, fiatalkori műveiről szokott beszélgetni?*
- Keveset. Ritkán, és néha tréfálkozott is.
- *Tényleg?*
- Igen
- *Miről?*
- Például arról, hogy ő egyszer dirigált életében, de aztán többé soha.
- *Mit mondott el erről a híres eseményről?*
- Hát hogy az olyan volt, hogy ő többet nem dirigált.
(nevetés S és D)
- *Nem érezte jól magát, vagy a zenekar nevette őt ki?*
- A Scherzóval...
- *A második suite Scherzója... Berlinben. Busoni hívta meg, ez az egyetlen dirigálás. De tényleg úgy érezte, hogy ő ebben nem bartóki tehetség?*
- Igen.
- *...és meg se próbálta többet.*
- Nem.
- *Még egy ilyen dolog, amit Bartók nem akart csinálni: nem akart tanítani zeneszerzést.*
- Igen.
- *Miért?*
- Nem szerette... Ő ettől tartózkodott.
- *Őn növendéke volt a Zeneakadémián Bartóknak, hiszen így is ismerkedtek meg. És akkor eltelt másfél évtized és egyszerre pódiumra léptek ketten, hogy a Kétzongorás szonátát előadják. Mi volt ez alatt a hosszú másfél évtized alatt?*
- Kezdetből fogva voltak zongoraóráim férjem vezetésével. Sokat zongoráztunk triókat, kvartetteket két zongorán, de nyilvános koncertezés tervről csak akkor értesültem, amikor 1937 nyarán, a Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre című művet komponálta.¹³

¹³ A kétzongorás játékkal kapcsolatban Ditta jegyzeteiben még találunk egy felületesen kidolgozott részletet: „Nagy örömet jelentett; [hiányjellel betoldott mondatrész: nagyobb és kisebb problémáknál] az alkalmazkodni tudást nagyon fontosnak tartotta.” ... „Az említett műveket »-----« csak koncerteken vagy rádióban játszottuk, máskor nem kerültek elő.” Ditta-jegyzetek, tisztázat 5. lap. A piszkozatban felsorolja a műveket: „Szonáta, Mikrokozmosz-átiratok, Szvit, Mozart D-dur szonáta, Esz-dur 2 zng. verseny, Brahms, Debussy, Stravinsky, Bach és 2 fia.” Ditta-jegyzetek, piszkozat, 5. lap.

- *Amikor még zeneakadémiai növendékként hozzá tetszett járni, miért nem indult el egy ilyen koncertező életforma Ditta asszonynál is?*
- Azért mert a férjem nem tartotta helyesnek a korai nyilvános szereplést.
- *Volt valami rossz tapasztalata saját magáról vagy növendékeiről?*
- Azt nem tudom. Bizonyára volt, mert neki meggyőződése volt, hogy ez nem helyes.
- *De dolgozni kellett mellette, gyakorolni?*
- Igen, igen.
- *Ő szabta meg, hogy mit tessék gyakorolni vagy pedig Ditta asszony hozta az ötleteket?*
- Ő szabta meg..., és nagyon ritkán azért én is játszhattam, az meg volt engedve, azt lehetett.
- *Azokról mondott-e, tanított-e olyat, ami több és más, mint ami a kottában van?*
- Én azt hiszem, hogy – erre nagyon nehéz felelni, megjegyzem – én azt hiszem, hogy aki már nagyon jól ismeri Bartókot, az ki tudja olvasni.
- *Tehát Ditta asszony azt gondolja, hogy a kotta teljes értékű képet ad a Bartók műről, csak tudni kell olvasni.*
- Én ezt hiszem, de hát ez egy feltevés.
- *Igen. Hogyan tetszik emlékezni arra a Két zongorás szonáta megtanulásra?*
- Az nem okozott különösebb nehézséget.
- *Pedig nagyon nehéz a darab.*
- Igen. Hát voltak problémák benne, de nem, nem volt az.
- *Az otthoni készülésnél még nem voltak ütőhangszerek, ugye?*
- Az otthoni próbán nem voltak ütőhangszerek, de ütőhangszerekkel megismertetett már a férjem, illetőleg hozatott is a lakásba ütőhangszereket, hogy ő ismerkedjen velük.
- *Ez a Két zongorás szonátánál történt?*
- Igen.
- *...és amikor be tetszettek gyakorolni a két zongorára a szonátát, akkor történt az utazás Baselbe.*
- Igen.
- *Mert ugye ott volt a bemutató.*
- Igen.
- *És ott volt-e dirigens? Hogy s mint volt?*
- Paul Sacher minden próbán jelen volt, és ő dirigálta is a művet.
- *Az előadáson is?*
- Én azt hiszem, hogy akkor már nem dirigálta.
- *Milyen szép és emlékezetes két zongorás szonáta előadásokra emlékezik?*
- A londoni az nagyon jó előadás volt, nagyon emlékezetes. A párizsi előadás Scherchennel. Ő dirigált Párizsban.... Igen, ezek különlegesen nagy élmények voltak. A zürichi is.
- *Azt is Sacher vezényelte?*

– Nem. Ő nem dirigált.
 – *Nem dirigált. Szóval az volt a gyakoribb, hogy nem kellett karmester.*
 – ...hogyan nem kellett dirigens, igen.
 – *Pedig manapság is sokszor dirigálják.*
 – Néha próbákon igen, az ütőhangszereknek segíteni, de a koncerteken általában nem volt dirigens.

– *Itt van egy Bartók-lemez, amelyet különösen szerettek és sokan szeretünk, ahol a Két zongorás szonátát Bartók Önnel együtt és két amerikai ütőssel játssza. Mi volna, ha meghallgatnánk belőle egy részletet? A Bartók-évfordulón ez egy csöppet olyan volna, mintha ott volnánk egy igazi előadáson. Ha szabad... Itt van maga a zene. Kotta is van, hogy olvashassuk a Ditta asszony által olyan jól ismert kottát. Ez az első tétel egyik részlete lesz. Talán indítsuk el. (zene) Itt majd jön egy számomra mindig megrendítő rész, amikor Bartók olyan magányosan egyedül marad, és egyszerre azon a csodálatos bartóki rubatón beszélni kezd. Azt is írja, „halkan de nagyon intenzíven”. (zene) S jön a nagy fúga... Ditta asszony kezdi majd a forte témát... és halljuk Bartókot. (zene vége)*

Számos Bartók kompozíció dedikációja Ditta asszonynak szól. Néhány kottát el is hoztam magammal: a Zongoraszonáta, amit 1926-ban írt. Itt a kotta végén...¹⁴

– Igen.
 – *Dittának, Budapest, 1926. június.*¹⁵
 – Igen.
 – *Aztán a Szabadban. Úgy tudom az első Bartók-kompozíció, amelyet Bartók a házasságkötésük után írt, és amelyik szinte egy népi életkép: a lakodalmas, a bölcsődal és a legénytánc, mindez benne van. Az is Önnek szól.*
 – A Falun című ének... igen.
 – *Aztán ilyen dedikációt is látunk – a Kilenc kis zongoradarabból az elsőt veszem elő – 1926. október 31-ére. Mit jelent ez?*
 – Az én születésnapomat.
 – *Téhat az október 31-ére írt művek azok mind a születésnap darabok.*
 – Igen.
 – *Bartók így adta át Ditta asszonynak, mikor megjelent nyomtatásban?*
 – Nem, én kéziratban kaptam meg.
 – *Meg vannak ezek a kéziratok?*
 – Teljes egészében nincsenek meg nekem, csak részletekben.
 – *Láthatnánk?*
 – Igen. A Kilenc kis zongoradarabnak az első füzetéből, a Négy párbeszédből az első.
 – *Itt még más a címe...*

¹⁴ A dedikációkkal kapcsolatban Ditta a következőket jegyezte még fel: „A dedikációkhoz nem fűzött kommentárt.” Ditta-jegyzetek, tisztázat, 5. lap.

¹⁵ A kottában: „Dittának, Budapest, 1926, jun.”

- Kánon
- ...és ide ugye az van írva, hogy október 31-ére...
- Igen.
- ...az a bizonyos datálás.
- Igen.
- *Volt-e Bartóknak olyan gondolata, hogy Ditta asszony ezek közül játszik majd.*
- Én a szonáta kivételével tulajdonképpen mindegyiket játszottam.
- *Ez a szóló zongoraszonáta.*
- Igen.
- *1926-ból.*
- Igen. Azt nem játszottam.
- *És miért?*
- Nehézséget okozott. Átvettem ugyan, megismerkedés céljából, de nem dolgoztam ki.
- *Technikailag volt nehéz a Zongoraszonáta?*
- Igen.
- *Ditta asszony, mi volt a búcsúkoncert műsora, a budapesti búcsúkoncerté?*
- Férjem Bach A-dúr concertóját játszotta, én az F-dúr concertót... Ő Mikrokozmoszokat játszott, és...
- *Kettősverseny volt?*
- Igen. Mozart.
- *Ki vezényelt akkor?*
- Ferencsik János.
- *1945 után, amikor Amerikában maradt, majd hazajött Magyarországra, egy ideig nem hallottuk a zongorázását, majd újra kezdett zongorázni. Azt szeretném megkérdezni, hogy mint művésznek, hogyan indult ez az újratekzés, újratanulás?*
- Néhány évi szünet után csak gyakoroltam. Újra elővettem régebben kidolgozott műveket. Zenei munkámat fivérem, Pásztory Jenő kísérte segítő figyelemmel. Elkezdtünk magnetofon-felvételeket készíteni a lakásomon, és ezt fejlesztettük.¹⁶ 1958–59-ben elkészült a teljes Mikrokozmosz-sorozat, utána a Gyermekeknek-sorozat. Ezekből lemez készült, de egyéb Bartók-műveket is felvettünk, és más szerzők műveit is. 1964-ben Serly Tibor kezdeményezésére, és az ő dirigálásával Bécsben a Szimfonikus Zenekarral felvettük a 3. zongorakoncertet, ebből is jelent meg lemez. Ezután kezdtünk el Comensoli Máriával és Tusa Erzsébettel két zongorás műveket előadni a rádióban és koncerteken. Comensoli Máriával a 2. Zenekari szvit átíratát és a hét Mikrokozmosz darabot, valamint Tusa Erzsé-

¹⁶ A tisztázatlanban a lap alján még találunk egy áthúzott hiányjelet, valamint a következő feljegyzést: „? Péter” Ditta-jegyzetek, tisztázat, 5. lap, ez a rész a piszkozatban még más formában jelent meg: „...Pásztory Jenő kísérte segítő figyelemmel és elhatároztuk, hogy a lakásomon magnetofon felvételeket megpróbálunk készíteni. Péter fiam küldött magnetofon készüléket.” Ditta-jegyzetek, piszkozat, 6. lap.

bettel a Szonátát két zongorára és ütőhangszerekre és a Concertót két zongorára és ütőhangszerekre adtuk elő.¹⁷

– *Talán a legizgalmasabb kérdés az elmondott művek szempontjából persze a 3. zongoraverseny. Hiszen a zenetörténet úgy írja, hogy Bartók mintegy végrendeletül, majdani játszandóként, Ditta asszonynak írta a 3. zongoraversenyt. Ugye ez így volt?*

– Igen.

– *Mondta is Bartók?*

– Erről én tudok. Ő játszott is belőle egy kevés részletet.

– *Szóval megmutatta, nem volt titok?*

– Ez nem volt titok.

– *Ditta asszony, mielőtt megkérném, hogy valamit most is játsszon el nekünk a régebbi négy kezes vagy két zongorás repertoárból, hadd faggassam Önt arról, hogy milyen hangszereken fog játszani?*

– Steinway-n.

– *És Comensoli Mária, aki Önnel együtt játszik?*

– Bösendorfer zongorán.

– *Bösendorfer. Bartók milyen hangszert szeretett?*

– Ő legjobban a Bösendorfer zongorát szerette.

– *És ez a Bösendorfer, amelyik itt van most Ditta asszony lakásában az egy újabb hangszer vagy netán a régi?*

– Ez a régi zongorája a férjemnek.

– *Tehát ez az a hangszer, amely mióta volt az övé?*

– A 20-as évek végén vettük.

– *Tehát azt mondhatjuk, hogy ezen írta a 2. zongoraversenyt, a Kétzongorás szonátát. Az egész korszak ehhez a hangszerhez kapcsolódik.*

– Igen.

– *Akkor most mit fogunk hallani a Bartók által a Mikrokozmoszból két zongorára átírt darabokból?*

– Új magyar népdal és a Perpetuum mobile.

– *Akkor, ha lehet, fáradjunk át a másik szobába!*

(zene)

– *Egy külön fejezetet tölthetne meg Bartók és Amerika. Igaz, hogy csak néhány esztendő volt, az utolsó, a legfurcsább, a legkeservesebb, de hát erről annyi mendemonda van, olyan nehezen tudja az ember az igazságot. Azt szeretném Öntől megkérdezni,*

¹⁷ A beszélgetésből kimaradt a tisztázatlan szereplő folytatás: („...Valamint Tusa Erzsébettel előadtuk a »Szonáta 2 zong.-ra és ütőhangszerekre« és a »Concerto 2 zong.-ra«) művet különböző helyeken. Ezeknek a lemezei megjelentek; a 7 Mikrokozmosz drb csak Tusa E-el van meg lemezen. – Az utóbbi években jelenkori zeneszerzők műveit tanulunk, kidolgozunk [sic] C.M.-val.” Ditta-jegyzetek, tisztázat, 6. lap. A pizkozatban Ditta azt is felsorolja, hogy melyeket. „[először a Svájcban élő Kovach A. 2-zong.-ra írt művét tanultuk meg; eztán Serly Tibor, Frid G. és Geszler Gy. 2 zongorára és ütőhangszerekre írt műveit dolgoztuk ki.]” Ditta-jegyzetek, pizkozat, 7. lap.

hogy milyen volt a hosszú utazás után ez az Amerika? Miért nem érezte jól magát Bartók? Olyan keserves volt-e, mint ahogyan azt az Illés Ágota magyarul is megjelent könyve megírja?

– Illés Ágota könyve valóságon alapul. Egy kis költőiséggel. Nagyon nehéz volt, nem voltunk teljesen felkészülve lelkileg és egyébként is.¹⁸

– *Ami ugye úgy indult, hogy csak egy turné lesz?*

– Koncertturnéra, mint vizitorok mentünk ki.

– *Hogy utaztak egyáltalán New Yorkba?*

– Először Svájcba mentünk, Genfbe, ahol Geyer Stefi segített nekünk utazási ügyeket intézni, onnan Portugáliába mentünk, majd Lisszabonból hajóval Amerikába.

– *Ez egy veszélyes tengeri út volt akkoriban? A német tengeralattjárókra gondolok.*

– Nem, nem volt veszélyes.

– *Nem, szóval az nem volt. Szép út volt?*

– Igen.

– *...vagy viharos?*

– Nem nagyon nagy vihar.

– *...és milyen volt megérkezni New Yorkba most már sok csomaggal, gondolom?*

– Kevés csomaggal, mert lemaradt a csomagunk...

– *Hogy-hogy?*

– ...a hajóról. Nem rakták fel.

– *És elvesztek?*

– Nem vesztek el, hanem néhány hónap után megkaptuk. Ezt New Yorkból intéztük.

– *Mik voltak ezekben a csomagokban?*

– A tudományos munkák elsősorban és az összes ruhanemű, kották.

– *Bartók-kéziratok is?*

– Igen.

– *Ez az amerikai furcsa, nehéz klíma hogy ízlett neki?*

– Ő a klímát illetőleg nem panaszkodott.

– *Nem volt nagyon melege New Yorkban?*

– Nekem volt nagyon melegem. Én bírtam nehezen a klímát. Ő a klímát illetően... Arról nincs tudomásom. Ő jól bírta a meleget.

– *A várost magát a földalattijaival, a robogásával és a zajával hogyan tudta elviselni Bartók?*

¹⁸ Jegyzeteiben Ditta az amerikai évekről a következőképpen kezd mesélni: „1940 tavaszán férjem Amerikai turnéra ment és az akkori érdeklődéseinek a következménye megérlelte benne azt az elhatározást, hogy egy bizonyos időre menjünk oda és az oda utazás az év októberében megtörtént. – Különböző koncerttervekkel mentünk; hamarosan megbízást kapott a Columbia egyetemről: a Parry-féle szerb-horvát népzene rendezését; ezt örömmel vállalta.

A problémák nehezebbek voltak, mint amennyire felkészültünk.

Péter fiúnk megérkezése nagy megnyugvást szerzett. –” Ditta-jegyzetek, tisztázat, 7. lap.

– Hát úgy, hogy minél előbb kerestünk [valamilyen csendesebb helyet, mint] Long Island, Forest Hills, Riverdale, ezek olyasfélék, mint a Rózsadomb vagy a Húvösvölgy. Mi teljesen kívül voltunk a nagyvárostól.

– *S hogy érezte Bartók magát, amikor New York állam északi részébe vagy amikor Carolinába mentek el pihenni, gyógyulni?*

– Ott ő jól érezte magát és nagyon jót tett neki, szívesen volt ott.

– *Mit jelentettek a barátok ebben a Bartók számára elég idegen környezetben?*

– Örömet szerzett férjemnek Szigeti Józseffel és Reiner Frigyessel együtt lenni.¹⁹ Kecskeméti Pál és felesége, Láng Erzsébet csembalóművész jelentős szerepet vállaltak. Egy házban laktunk és közel kerültünk egymáshoz. A fölmerülő problémákról beszélgettünk, bármikor együtt lehettünk. Férjem zongoraórákat adott Láng Erzsébetnek. Nagyon értékelte őt. Teljes megelégedést jelentett férjemnek a Szonáta szólóhegedűre előadása 1944. november 26-án Yehudi Menuhinrel New York-ban, valamint a zenekari Concerto előadása 1944. december 1-én Serge Koussevitzky dirigálásával Bostonban.²⁰

– *Nehéz kérdés: ez az erős ember, ez a rendszerető ember milyen beteg volt? Hiszen lassan elhatalmasodott a betegség. Hogyan szenvedte?*

– Ő elhitette, hogy nem olyan beteg..., nem lehetett hinni hogy ő súlyos beteg.

– *Pedig tudta?*

– Én csak sejtem, de nem vagyok biztos benne. Kaptam olyan értesüléseket, hogy tudta. Azt tudta, hogy az a betegség, ami neki volt, az egy súlyos baj.

– *Fehérvérűség.*

– Igen, de azt is tudta és tudtuk, hogy ez gyógyítható, illetőleg hosszabbítható.

– *Ditta Asszony, szabad-e még azt is megkérdezni, nem csak muzikusokat érdekel, hogy az a kis idézet, ami a Concertóban van (ének), ami a „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország” című, illetve szövegű dalra emlékeztet, aminek a dallama nem sokat ér, de a szövege olyan szimbolikus. Volt erről szó, hogy ez mi?*

– Nem vagyok biztos benne. Mi beszélünk a Concertóról, de nem vagyok biztos benne.

– *Mégis ha ma az emberek úgy érzik, hogy ez talán a bartóki honvágy kifejezése, talán nem járnak rossz úton?*

– Nem tudom. Ő nagyon vágyódott visszajönni. Nem tudta elfelejteni az európai életmódot, egyáltalán Európát és Magyarországot. Ez állandóan élt benne.

– *Nagyon-nagyon hálásak vagyunk, hogy Ditta asszony a magyar közönségnek így megnyilatkozott, visszaemlékezett, és azt kérem, hogy legyen a befejezés Bartók szellemében igazán zenei. Serly Tibor, az utolsó Bartók művek befejezője, átírt néhány további darabot a Mikrokozmoszból. Ez legyen a megemlékezés vége, és még egyszer nagyon köszönöm.*

¹⁹ A barátokra vonatkozóan Ditta jegyzeteiben további adatokat találunk: „Serly Tibor és Balogh Ernő, a régi barátok állandóan segítettek enyhíteni különböző módokon az idegenséget. [...] Menuhin, Spivakovsky nagyon értékelték.” Ditta-jegyzetek, tisztázat, 7. lap.

²⁰ Ditta-jegyzetek, tisztázat, 8. lap.

Függelék

A beszélgetéshez készült jegyzetek kéziratossztáza

Ditta nagyon lelkiismeretesen készült a Somfaival folytatott beszélgetésre, a feljegyzéseit végignézve azonban azt látjuk, hogy még a válaszok írásbeli megfogalmazása sem ment számára könnyedén. Mondanivalóját először pizskozatban fogalmazta meg, amelyről aztán tisztázatot készített. A pizskozat hat lapon tizenegy oldalnyi ceruzával írt szöveget tartalmaz. A pizskozaton belül Ditta egyes szakaszokat újraírt. A tisztázat összesen nyolc számozott oldalból áll. A nyolcoldalnyi golyóstollal írt tisztázat mellett fennmaradt még két ugyancsak tollal írt oldal, amelynek szövege a megfogalmazás átmeneti stádiumát képviseli. Ha a szöveg tartalmát nézzük, az a benyomásunk, hogy a pizskozat szövege sok helyütt bővebb, kifejezőbb és oldottabb. Amennyiben pedig sikerül rekonstruálnunk egy-egy szövegrésznek a javítások alatt még kivehető első megfogalmazását, akkor az eredmény meglepően természetesnek hat.

Ditta egymást követő vázlatait olvasva, majd nyilatkozatait látva-hallgatva az az érzésünk, hogy talán hasonló folyamat játszódhatott le a zongoraművész, illetve az interjút adó Ditta felkészülései során. Ahogyan a zongoraműveket a kidolgozás során addig tisztogatta a feleslegesnek ítélt sallangoktól, míg el nem vezett minden spontaneitásuk, az interjú szövegvázzlatát is addig javíttatta, míg az furcsa mondatszerkezetű, a lehető legkevesebb információt hordozó mondatok halmazává alakult. Miért lehetett ez így? Somfai László Ditta születésének 100. évfordulója alkalmából tartott előadásában²¹ idézte azokat a szavakat, amelyeket Agatha Fassett visszaemlékezése szerint Bartók Ditta zongorázásáról mondott. „A te előadásod közelíti meg legjobban az elképzelésemet. A legegyszerűbb, a legtagoltabb, a legtisztább. [...] De mégsem mondom azt, hogy te vagy a legkitűnőbb zongoraművész. Csak azt, hogy az én műveimet te adod elő a legtisztább stílussal. És ne felejtse el sohasem, hogy te vagy az, akinek ezt a stílust őriznie, életben tartania, gondoznia kell.”²² A „legegyszerűbb, a legtagoltabb, a legtisztább”: a szövegjavításokat átnézve úgy tűnik, mintha Ditta a Bartók-művek interpretálásához hasonlóan itt is ezt az egyszerűsége és tisztaságra irányuló törekvést vitte volna el a végletekig, hogy elvégezze a Bartók által számára kijelölt feladatot: megőrizze és életben tartsa ezt az egyszerű, tagolt és tiszta játék- (és beszéd)stílust.

²¹ Somfai László: „Bartók Béláné Pásztory Ditta, a zongoraművész.” Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében rendezett Tudományos Fórum keretén belül, 2003. október 16-án, 1.

²² Agatha Fassett, *Bartók amerikai évei* (Bp.: Zeneműkiadó, 1960), 250.

1975. IV. 17.

TV beszélgetés itthon SOMFAI L-val²³

1

Lakásunk közül kettőnek a beosztása olyan volt, hogy egy tágas előszoba két szélső oldalán volt 2 és 3 szoba, és a legszélsőbbekben voltak a zongorák; a harmadik lakásunk emeletes volt; a földszinten volt egy, majd később két zongora, itt gyakoroltam én és Péter fiam; az emeleten volt a férjem zongorája; legföljebb nagyon halaványan hallatszott a zongorázás. –

Hetenként két-három délután járt a Zeneakadémiára tanítani majd²⁴ a Tudományos Akadémiára népzenei munkát végezni.

Amit általában hétvégének neveznek, a férjemmel együttes programot nem volt szokás csinálni, életmódja a hétköznapi volt.

Édesanyját rendszeresen látogatta általában hetenként egyszer.²⁵

2

Amikor turnéra készült csak a munka beosztása változott, mert többet kellett zongorázni, gyakorolni a koncert-programmokat.

Szívesen beszélt különböző munkáiról: koncert-tervekről, levelezéseiről; a népzenei munkán részben otthon dolgozott: fonografról lejegyzett felvételeket, aztán letisztázta nagyon rendszeresen és bizonyos rendszer szerint azok csoportokban gyülekeztek.²⁶

Tervezett művekről csak nagyon keveset beszélt; ezeknek haladásáról levelekben értesített; komponálás idején a nyári szünetben külföldön magányosan tartózkodott, néha otthon.

Nagyon vigyázott arra, hogy lehetőleg elkerülje a kimerülést; nagyon mértéketes módon élt; ha éjjel későig dolgozott, vagy nem jól tudott aludni, akkor napközben pótolta.

3

Sokat²⁷ olvasott különböző nyelveken: magyar, német, francia, angol, olasz, spanyol szépirodalom, valamint tudományos írásműveket. Örült ha voltak alkalmak beszélgetni az olvasmányokról olyanokkal, akik ismerték jól a műveket.

²³ Ditta tintás felirata.

²⁴ Két olvashatatlan [kivakart] adat, valószínűleg évszámok.

²⁵ A piszkozat első lapjának hátoldalán az alábbi befejezetlen és utólag kihúzott feljegyzést találjuk: „Édesanyját és a vele együtt...” Ditta valószínűleg Bartók édesanyjának testvérére, „Irmánénire” gondolhatott.

²⁶ A piszkozat első és második megfogalmazásban még szerepel egy mondat, amit Ditta mind a két alkalommal kihúzott. Az első lejegyzésben ezt olvashatjuk: „(Az is megtörtént, hogy behívott meghallgatni valamelyik különleges dallamot?)” Ditta-jegyzetek, piszkozat, 1. lap. Második alkalommal ugyanezt a mondatot már kérdő- és zárójel nélkül jegyezte le. Ditta-jegyzetek, piszkozat, 2. lap.

²⁷ Először „Nagyon sokat”

József Attilával az összeismerkedést egy orvos ismerősünk segítette elő, aki nekem és J.A.-nak közös orvosunk volt.²⁸

Koncertekre nagyon ritkán ment el; főleg csak a saját műveinek a bemutató előadásaira és Kodály Zoltán műveinek bemutató előadásaira.

Lemezeket is szerzett azért, hogy megismerjen műveket: például Stravinsky, vagy exotikus zeneműveket.

A parasztzene gyűjtése körülbelül 1920-ig tartott; aztán néhány alkalmi gyűjtés, vagy találkozás történt paraszttal. Ilyenkor szerzett 1–2 kancsót, vagy szőtttest.²⁹

4

Népdal-éneklés gyakori volt az ő zongorakíséretével és utasításaival; Péter is tanult népdalokat énekelni és zongorázni. (Mikrokozmosz I. füzetben is)³⁰

A természet nagyon sokat jelentett neki szellemileg, lelkileg, fizikailag; nagyon szerette a hegyvidéket, a magaslati helyek különleges növényeit, virágait. Ezért növényeket, rovarokat gyűjtött, melyeket gondozott³¹ szak-tudással.

Nagyon szerette az alföldi családi nyaralásokat.

5

Kezdetől voltak zongoraóráim férjem vezetésével;

sokat zongoráztunk triókat, quartetteket két zongorán;

de nyilvános koncertezés-tervről csak akkor értesültem, amikor 1937 nyarán a „Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre” c. művet komponálta.

Nagy örömet jelentett;³²

az alkalmazkodni tudást nagyon fontosnak tartotta.³³

Az említett műveket: „-----” csak koncerteken, vagy rádióban játszottuk, más-kor nem kerültek elő.³⁴

A dedikációkhoz nem fűzött kommentárt.

²⁸ Hiányjel; a kiegészítés a kéziratban nem szerepel.

²⁹ A pizskozatban Ditta bővebben írt Bartók népzene-gyűjtő munkájáról: „A paraszt művészet gyűjtése a régi idő; pl. a bútorok 1809 [recte 1908] táján készültek. A szőttesek, kerámiák mindezeknek a megszerzése a népzenei gyűjtő utak alkalmával történtek. A későbbi időben, 1923 után előfordult néhány alkalmi gyűjtés, vagy találkozás paraszttal; de már gyűjtőutakra nem ment.” A bekezdés végén kék tintával utólag beszúrva: „Ilyenkor szerzett egy-két kancsót vagy szőtttest. –” Ditta-jegyzetek, pizskozat, 3. lap.

³⁰ A pizskozatban: „Én is Péter is tanultunk népdalokat énekelni és zongorázni.” Kék tintával utólag beszúrva: „Mikrokozmosz I.–II. füzetben is.” Ditta-jegyzetek, pizskozat, 4. lap.

³¹ Először: „szeretettel gondozott”. A pizskozatban: „Szenvedéllyel”, majd „Nagy szeretettel gyűjtött növényeket és rovarokat”. Ditta-jegyzetek, pizskozat, 4. lap.

³² Hiányjellel betoldott mondatrés: „nagyobb és kisebb problémáknál”; először: „nagyobb és kisebb problémákat végeredményben”. Ditta-jegyzetek, pizskozat, 5. lap.

³³ Az „alkalmazkodni tudás” mondat alatt a pizskozatban egy, a kihúzás miatt nehezen olvasható szó áll: „A kamarazenében” [?]

³⁴ A pizskozatban a műveket felsorolja: „Szonáta, Mikrokozmosz-átiratok, Szvit, Mozart D-dur szonáta, Esz-dur 2 zng. verseny, Brahms, Debussy, Stravinsky, Bach, és 2 fia.” A bekezdés végén pedig hiányjel és a lapszélén egy feljegyzés: „műsorok”. Ditta-jegyzetek, pizskozat, 5. lap.

Néhány évi szünet után csak gyakoroltam; újra elővettem régebben kidolgozott műveket; zenei munkámat fivérem Pásztory Jenő kísérte segítő figyelemmel; elkezdtünk magnetofon felvételeket készíteni a lakásomon és ezt fejlesztettük.³⁵

6³⁶

1958–9-ben elkészült a teljes Mikrokozmosz sorozat, utána a „Gyermekeknek” sorozat, ezekből lemez készült; de egyéb B. műveket és más szerzők műveit is föl-vettünk.

1964-ben Serly Tibor kezdeményezésére és az ő dirigálásával Bécsben a szimf. zenekarral fölveltük a III. zongorakoncertet, ebből lemez jelent meg.

Ezután kezdtünk Comensoli Máriával 2 zong. műveket előadni rádióban és koncerteken: a II. Zenekari Szvit átírata és a 7 Mikrokoz drb.

Valamint Tusa Erzsébettel előadtuk a „Szonáta 2 zong.-ra és ütőhangszerekre”, és a „Concertot 2 zong.-ra” művet különböző helyeken.

Ezeknek a lemezei megjelentek; a 7 Mikrokozmosz drb csak Tusa E-el van meg lemezen.³⁷ –

Az utóbbi években jelenkori zeneszerzők műveit³⁸ tanulunk, kidolgozunk [sic] C.M.-val. –

7

1940 tavaszán férjem Amerikai turnéra ment és az akkori érdeklődéseinek a következménye megérlelte benne azt az elhatározást, hogy egy bizonyos időre menjünk

³⁵ A lap alján „[hiányjel], ?, Péter” áthúzva.

³⁶ A piszkozatban a 6. oldal első megfogalmazása, amelyet Ditta később áthúzott és újraírt, lényegesen több információt vagy információ-kezdeményt tartalmaz, mint a későbbi változatok. A megfogalmazás módja is más, mint az agyonjavított változatoké. Az alábbiakban megpróbáljuk rekonstruálni a számtalan áthúzás, betoldás, bekeretezés és ide-oda nyilazás alatt még valamelyest kivehető eredeti formát:

„Néhány évig csak zongoráztam, újra átvettem régebben kidolgozott műveket, etűdöket gyakoroltam; zenei munkámat fivérem Pásztory Jenő kísérte segítő figyelemmel és elhatároztuk, hogy a lakásomon magnetofon felvételeket fogunk készíteni. Erre a célra Péter fiam küldött elsőrendű magnetofon készüléket. 1958–9-ban [sic] felvettük a teljes Mikrokozmosz sorozatot utána a Gyermekeknek sorozatot, ezek mint lemezek megjelentek. Más Bartók művekből is készült felvétel, 1964-ben Serly Tibor kezdeményezésére Bécsben az ottani szimf. zenekarral felvétel, majd lemez készült a III. zongoraversenyből.” Ezt a részt egy bekeretezett, befejezetlenül hagyott szakasz követi, amely mellé Ditta kérdőjelet tett: „1965-ben a párizsi rádióban B.B. zenei ünnepély volt a 20-as évforduló alkalmából.” Ditta-jegyzetek, piszkozat, 6. lap 1. változat.

³⁷ A piszkozatban: „Tusa E.-vel a 7 Mikrokozmosz drb. is lemezre van felvéve.” Ditta-jegyzetek, piszkozat, 6. lap 2. változat.

³⁸ A piszkozatban Ditta többet is ír ezekről a szerzőkről. Ez alkalommal is a legkorábbi és véleményünk szerint, leginformatívabb írásrétet próbáltuk meg rekonstruálni: „Az utóbbi években jelenkori zeneszerzők műveivel is foglalkozunk C.M.-val; először a Svájcban élő Kovács A. 2-zong.-ra írt művét tanultuk meg; ezután Serly Tibor, Frid G. és Geszler Gy. 2 zongorára és ütőhangszerekre [„ütőhangszerekre” utólag beszúrva] írt műveit dolgoztuk ki.” Ditta-jegyzetek, piszkozat, 7. lap.

oda és az oda utazás az év októberében megtörtént.³⁹ – Különböző koncert-tervekkel mentünk; hamarosan megbízást kapott férjem a Columbia egyetemről: a Parry féle szerb-horvát népzene rendezését; ezt örömmel vállalta.

A problémák nehezebbek voltak, mint amennyire felkészültünk.

Péter fiunk megérkezése nagy megnyugvást szerzett. –

Serly Tibor és Balogh Ernő, a régi barátok állandóan segítettek enyhíteni különböző módokon az idegenséget.

Örömet szerzett férjemnek Szigeti J.-el, Reiner F.-el együtt lenni; J. Menuhin, Spivakovsky nagyon érdekelték.

8

Kecskeméti Pál és felesége Láng Erzsébet cembaló művész jelentős szerepet vállaltak; egy házban laktunk és közel kerültünk egymáshoz. A fölmerülő problémákról beszélgettünk, bármikor együtt lehettünk; férjem zongoraórákat adott Láng Erzsébetnek, nagyra értékelte őt. --

Illés Ágota könyve valóság volt.⁴⁰

Teljes megelégedést jelentett férjem részére a „Szonáta” szóló hegedűre előadása, 1944. november 26., Jehudi Menuhin, N.Y.;

valamint a zenekari „Concerto” előadása, 1944. december 1., Serge Koussevitzky dirigálásával, Boston. --⁴¹

³⁹ A pizskozatban ez a szakasz a következőképp folytatódik: „Időközben Péter fiunk kijövetelét is tervbe vettük. Nagy megnyugvást szerzett Péter megérkezése és otléte.” Ditta-jegyzetek, pizskozat, 7. lap.

⁴⁰ A pizskozat legalsó rétegében ez áll: „Kecskeméti Pál és felesége Láng E. jelentős szerepet vállaltak.; egy házban laktunk és fokozatosan közelebb kerültünk egymáshoz a megbecsülés és a sokra értékelés következtében. --- Láng E.-nek zongora órákat adott férjem, nagy művész volt. --”. Ditta-jegyzetek, pizskozat, 8. lap.

⁴¹ A pizskozatban: „A Concerto előadása (1944 dec.) valamint J. Menuhin szóló heg. szonáta előadása megelégedést tiszta [„tisztá” kihúzva, helyette „teljes”] örömet szerzett. --”. Ditta-jegyzetek, pizskozat, 8. lap.

VIRÁG BÜKY

An interview by László Somfai with Ditta Pásztory Bartók
on the 30th anniversary of Béla Bartók's death

The article is a transcription of an interview which was made by the Hungarian Television in Ditta Pásztory's home in Budapest in 1975. It is a precious source regarding their life and their career. Besides some personal data concerning Bartók's personality, his daily routine or his relationship with his son, Peter, we can gather information about his compositions, especially about the *Sonata for two Pianos and Percussion* which he premiered with his wife, and the works which were dedicated to Ditta, among them the *Piano Concert no 3*. She gave interesting details about the formation of the work or, in the case of the *Sonata for two Pianos*, about the circumstances of its premier in Basel and the rehearsals of its performances held in different cities in Europe.

In addition to the text of the interview, Ditta's preliminary sketches for the interview, discovered recently, are included in the appendix to the article. These sketches were deposited at the Bartók Archives by Krisztina Voit, the heir of Ditta Pásztory Bartók in 2006. The sketches, which consist of sixteen leaves of partly rough and partly fair copies, contain some additional information, among them recollection of Bartók's encounter with the Hungarian poet Attila József, which Ditta left out from the conversation.

